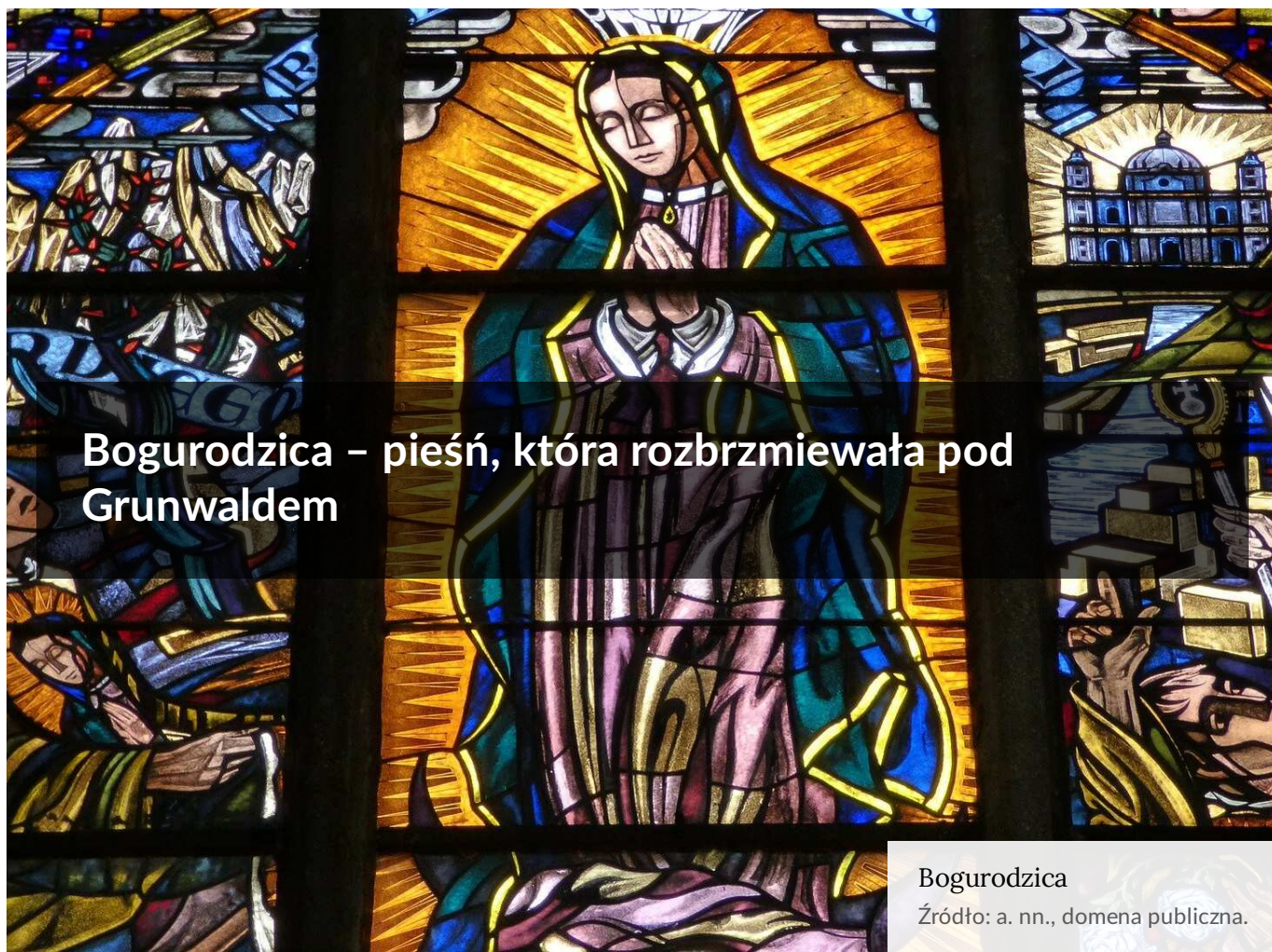

Bogurodzica – pieśń, która rozbrzmiewała pod Grunwaldem

Bibliografia:

- Źródło: *Bogurodzica*, dostępny w internecie:
<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/bogurodzica.html>.
- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy*, Bielsko-Biała 1998, s. 426–428.
- Źródło: Jan Długosz, *Roczniki*, [w:] tegoż, *Polska Jana Długosza*, red. Henryk Samsonowicz, tłum. Julia Mrukówna, Warszawa 1984, s. 234.

Bogurodzica – pieśń, która rozbrzmiewała pod Grunwaldem

Bogurodzica

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Bogurodzica jest arcydziełem. To najstarszy zachowany tekst poetycki. Powstanie pieśni należy łączyć z silnym kultem religijnym Matki Boskiej. Do dzisiaj nie ustalono czasu, miejsca powstania i autorstwa utworu. Istnieje kilka wersji datowania pieśni. Niektórzy badacze uważają, że pochodzi z okresu między XI a XIII stuleciem. Nie jest znana pierwotna forma *Bogurodzicy*. Jej najstarszy przekaz pochodzi z początku XV wieku, który zamieszczono w zbiorze łacińskich kazań skopiowanych przez Macieja z Grochowa. Przypuszcza się, że pieśń nie jest oparta na żadnym wcześniejszym literackim wzorcu, dlatego to utwór oryginalny. Do *Bogurodzicy* nawiązuje Henryk Sienkiewicz w *Krzyżakach*. Polscy rycerze śpiewają tę pieśń, idąc do boju, dla których jest hymnem zagrzewającym do walki.

Już wiesz

Zapoznaj się z fragmentem filmu pt. *Krzyżacy* w reż. Aleksandra Forda (Polska 1960) przedstawiającym rycerstwo, które śpiewa *Bogurodzicę* przed bitwą pod Grunwaldem oraz fragmentem *Potopu* w reżyserii Jerzego Hoffmana – procesja ojców paulinów śpiewa *Bogurodzicę* podczas ataku Szwedów na Jasną Górę.

Pieśń ojczysta

” Jan Długosz

Roczniki

Kiedy zaczęły rozbrzmiewać pobudki, całe wojsko królewskie zaśpiewało donośnym głosem ojczystą pieśń: *Bogurodnicę*, a potem wznosząc kopie rzuciło się do walki. Pierwsze jednak poszło do starcia wojsko litewskie. Na rozkaz księcia Aleksandra nie znoszącego żadnej zwłoki. [...] A właśnie w tym momencie jedne i drugie oddziały starły się w środku doliny, która rozdzielała wojska, i obydwie strony wzniosły okrzyk, jaki zwykle wznoszą żołnierze przed walką. Krzyżacy na próżno usiłowali podwójnym wystrzałem z bombard porazić i zmieszać oddziały polskie, mimo że wojsko pruskie z głośniejszym krzykiem, silniejszym pędem i z większego wzniesienia zbiegło do walki. W miejscu starcia było 6 wysokich dębów, na które powłaziło i obsiadło ich gałęzie wielu ludzi – nie wiadomo, czy z królewskiego, czy krzyżackiego wojska – by oglądać z góry pierwsze starcie oddziałów i los jednego i drugiego wojska. [...] A kiedy szeregi tak się zwały, nie można było odróżnić tchórza od odważnego, dzielnego od opieszałego, bo jedni i drudzy przywarli do siebie jakby w jakimś splocie. [...] Kiedy w końcu połamali kopie, przywarły nawzajem do siebie jedne i drugie oddziały i zbroje zbroi tak, że naciskani przez konie, złączeni jedynie walczyli mieczami i wyciągniętymi nieco dalej na drzewcu toporami, a walcząc robili tak potężny huk, jaki zwykle jedynie w kuźniach wydają uderzenia młota. A wśród rycerzy walczących wtedy jedynie wręcz, mieczem, dostrzegano przykłady ogromnej dzielności.

Źródło: Jan Długosz, *Roczniki*, [w:] tegoż, *Polska Jana Długosza*, red. Henryk Samsonowicz, tłum. Julia Mrukówna, Warszawa 1984, s. 234.

Ćwiczenie 1

Ustal, jak Jan Długosz określa *Bogurodnicę*. Wyjaśnij, dlaczego rycerstwo śpiewało tę pieśń pod Grunwaldem.

Ćwiczenie 2

Na podstawie przytoczonego fragmentu oceń prawdziwość podanych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F, jeśli jest fałszywe.

Stwierdzenie	P	F
Polscy rycerze odśpiewali <i>Bogurodnicę</i> przed bitwą.	☐	☐
Matka Boża ukazała się na polu bitwy.	☐	☐
Śpiew <i>Bogurodzicy</i> dał siłę i odwagę polskim rycerzom do odniesienia zwycięstwa nad Krzyżakami.	☐	☐
Wojska krzyżackie przestraszyły oddziały polskie podwójnym wystrzałem z bombard.	☐	☐

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

” Henryk Sienkiewicz

Krzyżacy

Mistrz [...] skinieniem prawicy ruszył czternaście chorągwi żelaznego rycerstwa.

— Gott mit uns! — zakrzyknął Wallenrod.

Chorągwie, zniżywszy kopie, poczęły z początku iść krokiem. Lecz równie jak skała stoczona z góry spadając, coraz większego pędu nabiera, tak i one: z kroku przeszły w rysią, potem w cwał i szły straszne, niepohamowane, jako lawina, która musi zetrzeć i zdruzgotać wszystko przed sobą.

Ziemia jęczała i gięła się pod nimi.

*

Bitwa miała lada chwila rozciągnąć się i rozpaść na całej linii, więc polskie chorągwie poczęły śpiewać starą bojową pieśń św. Wojciecha. Sto tysięcy pokrytych żelazem głów i sto tysięcy par oczu podniosło się ku niebu, a ze stu tysięcy piersi wyszedł jeden olbrzymi głos do grzmotu niebieskiego podobny:

»Bogurodzica, dziewica, Bogiem sławiena Maryja! Twego syna gospodzina, Matko zwolena, Maryja, Zyszczy nam, spuści nam... Kiryjelejzon!...«

I wraz moc zstąpiła w ich kości, a serca stały się na śmierć gotowe. Była zaś taka niezmierna zwycięska siła w tych głosach i w tej pieśni, jakby naprawdę grzmoty poczęły się roztaczać po niebie. Zadrżały kopie w rękach rycerzy, zadrżały chorągwie i chorągiewki, zadrżało powietrze, zakolebały się gałęzie w boru, a zbudzone echa leśne jęły odzywać się w głębinach i wołać, i jakby powtarzać jeziorom i łęgom, i całej ziemi jak długa i szeroka:

»Zyszczy nam. spuści nam. Kiryjelejzon!...«

A oni śpiewali dalej:

»Twego dzieła krzyciela, bożycze, Usłysz głosy, napełń myśli
człowiecze, Słysz modlitwę, jaż nosimy, A dać raczy, jegoż prosimy,
A na świecie zbożny pobyt, Po żywocie rajski przebyt. Kiryjelejzon!«

Echo powtórzyło w odpowiedzi: „Kiryjelejzooon!” — a tymczasem na
prawym skrzydle wrzała już bitwa zacięta i zbliżała się ku środkowi
coraz bardziej.

Łoskot, kwik koni, krzyki okropne mężów mieszały się z pieśnią. Ale
chwilami krzyki cichły, jakby tym tam ludziom zbrakło tchu, i w jednej
z takich przerw raz jeszcze można było dosłyszeć grzmiące głosy:

»Adamie, ty Boży kmieciu, Ty siedzisz u Boga w wiecu, Domieściż twe
dzieci, Gdzie królują anieli! Tam radość, Tam miłość, Tam widzenie
Twórca, anielskie, bez końca... Kiryjelejzon!«

I znów runęło echo po boru: „Kiryjelejzooon!” Krzyki na prawym
skrzydle wzmogły się jeszcze, lecz nikt nie mógł ni widzieć, ni
rozeznąć, co się tam dzieje, albowiem mistrz Ulryk, który patrzył
z góry na bitwę, stoczył w tej chwili pod wodzą Lichtensteina
dwadzieścia chorągwi na Polaków.

A zaś do polskiego hufca „czelnego”, w którym stali najprzedniejsi
rycerze, przypadł jak grom Zyndram z Maszkowic i ukazawszy
ostrzem zbliżającą się chmurę Niemców, zakrzyknął tak donośnie, że
aż konie poprzysiały w pierwszym szeregu na zadach:

— W nich! Bij!

Więc rycerze pochyliwszy się na karki końskie i wyciągnąwszy przed się włócznie, ruszyli.

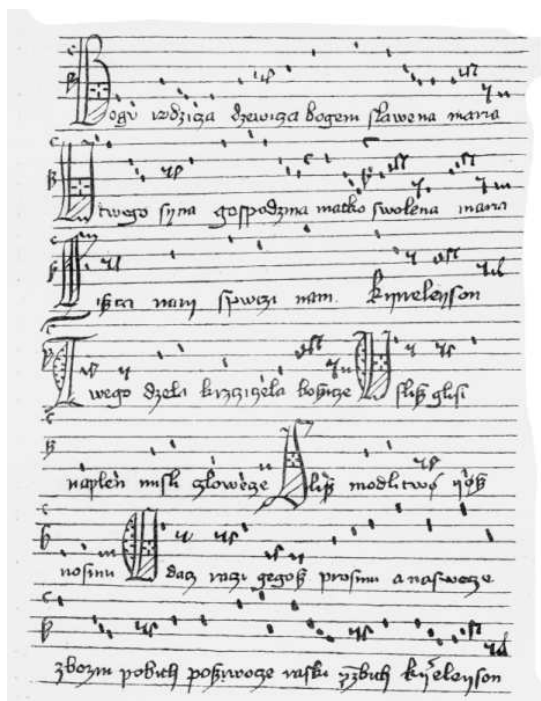
Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy*, Bielsko-Biała 1998, s. 426–428.

Ćwiczenie 3

Wymień środki stylistyczne, które występują w *Bogurodzicy* i w podanym fragmencie *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza i określ ich funkcję.

Bogurodzica

Mimo że *Bogurodzica* poświęcono tysiące prac, wciąż nie wiadomo, czy dobrze rozumiemy jej treść. Historycy języka spierają się na przykład o to, czy słowa „spuści nam” to synonim do „zyszczy nam”, oznaczający „Spraw, że będzie przychylny”. Niektórzy traktują to zdanie mniej metaforycznie i uważają, iż zawarto w nim prośbę, by [Matka](#) ponownie zesłała na ziemię swego Syna.

Rękopis Bogurodzicy z nutami, 1407 rok. Spróbuj odczytać tekst

Źródło: a. nn., Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, domena publiczna.

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dnieqgumb>

Bogurodzica, czyta Jan Peszek

Źródło: www.wolnelektury.pl, a. nn., licencja: CC BY-SA 3.0.

Tekst Bogurodzicy, który czyta Jan Peszek.

” Bogurodzica

Bogurodzica dziewica, Bogiem sławiona Maryja,
U twego Syna Gospodzina matko zwolena, Maryja!
Zyszczy nam, spuści nam.
Kyrieleyson.

Twego dzieła Krzyciela, bożycze,
Usłysz głosy, napełń myśli człowiecze.
Słysz modlitwę, jaż nosimy,
A dać raczy, jegoż prosimy:
A na świecie zbożny_pobyt,

Po żywocie [rajski przebyt](#).

Kyrieleison.

Źródło: *Bogurodzica*, dostępny w internecie: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/bogurodzica.html>.

Ważne!

Bogurodzicę po raz pierwszy wydrukowano w 1506 roku. Rozpoczęła opracowany przez kanclerza Jana Łaskiego zbiór praw (statutów i przywilejów) obowiązujących w Polsce, nazwany *Statutami Łaskiego*.

Ćwiczenie 4

Określ, kto jest adresatem w pierwszej i drugiej zwrotce *Bogurodzicy*.

Ćwiczenie 5

Dokonaj analizy obu strof *Bogurodzicy*.

Ćwiczenie 6

Dokonaj interpretacji obu strof *Bogurodzicy*.

Ćwiczenie 7

Wymień cechy *Bogurodzicy* jako modlitwy i pieśni religijnej.

Bogurodzica jako pieśń religijna

Bogurodzica ma charakter pieśni religijnej. Było to związane z kultem maryjnym w Polsce we wczesnych wiekach chrześcijaństwa. Jako pierwszy pisał o Matce Bożej Ignacy Antiocheński, który potwierdził dziewicze poczęcie Chrystusa. Podobnego zdania był Justyn Męczennik. Dopiero w III wieku Orygenes użył tytułu *Bogurodzica*, określając w ten sposób Maryję. Nazwa ta po raz pierwszy została użyta w modlitwie błagalnej *Pod Twoją obronę*. Powstały również malowidła ukazujące Maryję jako Matkę Jezusa w rzymskich katakumbach: obrazy z pierwszej połowy II w. przedstawiają Ją jako trzymającą Dzieciątka Jezus. Jednak już w XV wieku *Bogurodzica* traktowana była jako polski hymn narodowy. Jan Długosz pisał o niej, że to *carmen patrium* ([czyt. karmen patrium] hymn, pieśń ojców). Wiadomo, że śpiewano ją podczas koronacji Władysława Warneńczyka oraz podczas bitwy pod Warną (1444 rok).

Język pieśni

Ważne!

Pieśń już na początku XVI wieku nie była w pełni zrozumiała, dlatego archaizmy w niej występujące zastępowano współczesnym słownictwem. Ponadto do kanonicznej wersji utworu, obejmującej dwie strofy, dopisywano kolejne, co świadczy o popularności *Bogurodzicy*. Pieśń liczyła ostatecznie 23 strofy.

Ćwiczenie 8

Dokonaj analizy języka *Bogurodzicy*.

Bogurodzica powstała ok. XIII wieku. Oczywiste jest, że od tego czasu język polski się zmienił. Tekst najstarszej polskiej pieśni zawiera niepowtarzalne archaizmy różnego rodzaju.

Ćwiczenie 9

Połącz podane archaizmy z *Bogurodzicy* z ich przykładami.

składniowe	dziela, bożyc, Gospodzin, zbożny, przebyt, jaż
fonetyczne	raczy, zisci, spuści
leksykalne (słownikowe)	Bogurodzica, przebyt
fleksyjne	Bogiem sławiena, Twego Dziela Krzciciela
słowotwórcze	Krzciciela, sławiena, zwolena

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Anonimowy autor

Jak większość utworów literackich powstałych w średniowieczu *Bogurodzica* to dzieło anonimowe. Jednak już kilka wieków temu usiłowano ustalić autorstwo pieśni. Co najmniej od XVI stulecia uważano, że jej autorem jest św. Wojciech (X wiek), patron

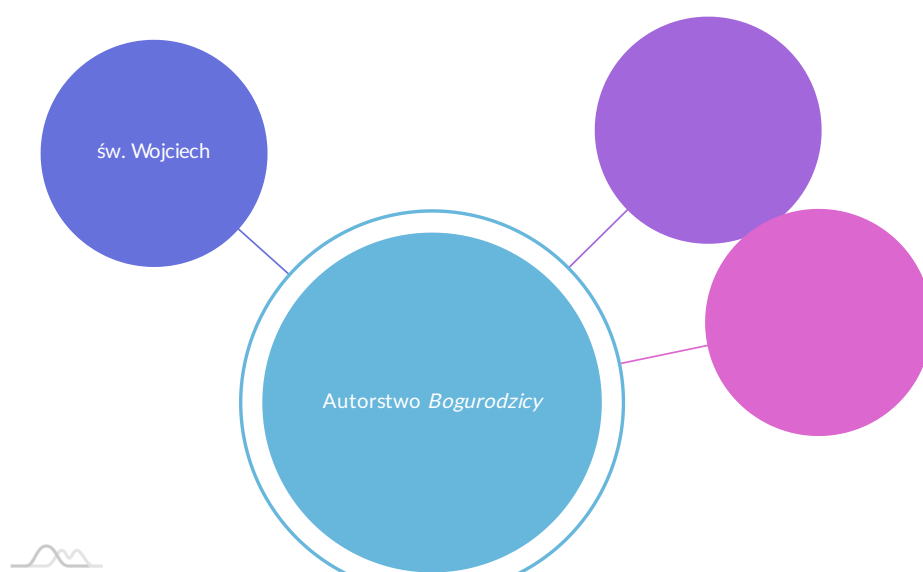
Polski. Poza tym o autorstwo podejrzewano m.in. św. Jacka Odrowąża (XII wiek), spowiednika błogosławionej Kingi – Boguchwała (XIII wiek) i innych. Ostatecznie można stwierdzić tylko, że *Bogurodnicę* napisał bardzo utalentowany i dobrze wykształcony Polak. Prawdopodobnie kształcił się poza granicami kraju. O jego umiejętnościach świadczy kunszt pieśni. Upór, z jakim kojarzono *Bogurodnicę* z osobami świętymi, wskazuje przy okazji na szacunek okazywany samemu utworowi – wielkie dzieło mógł (według opinii naszych przodków) napisać tylko wielki człowiek.

Historycy literatury i językoznawcy bardzo różnią się w swych ocenach. Przyjmuje się, że *Bogurodnicę* napisano między XI a XIV wiekiem. Zazwyczaj jednak określa się czas powstania dzieła na pierwszą połowę XIII wieku, natomiast najstarszy znany jej zapis pochodzi z ok. 1407 roku.

Równie mało wiadomo o miejscu powstania dzieła. Trzeba przyjąć, że pojawiło się tam, gdzie było zapotrzebowanie na pieśni religijne. Być może w okolicach Gniezna albo w Małopolsce (Kraków).

Polecenie 1

Na podstawie dostępnych źródeł ustal i przedstaw w formie mapy myśli komu przypisywano autorstwo *Bogurodzicy*.

Problemy z interpretacją

Wśród najtrudniejszych do zrozumienia pozostają pierwotne znaczenie niektórych wyrażeń i zwrotów oraz składniowa segmentacja tekstu. Oryginalne brzmienie *Bogurodzicy* nie jest znane; zanim pieśń została utrwalona na piśmie, przez dłuższy czas funkcjonowała w obiegu ustnym, co z pewnością wiązało się z przekształceniem jej pierwotnej formy.

Ćwiczenie 10

Opisz wizerunek Matki Bożej.

Ćwiczenie 11

Wskaż, która z wymienionych postaci jest najważniejszym adresatem w *Bogurodzicy*.

Jan Chrzciciel

Syn Boży

Maryja

Ćwiczenie 12

Wyjaśnij, dlaczego Jan Chrzciciel jest pośrednikiem między Chrystusem a ludźmi.

Ćwiczenie 13

Wybierz prawidłowe dokończenie zdania. W drugiej strofie *Bogurodzicy* wierni...

- ☐ dziękują za otrzymane łaski.
- ☐ proszą o łaski w życiu doczesnym i po śmierci łaskę zbawienia oraz życia wiecznego.
- ☐ przepraszają za popełnione grzechy.
- ☐ wychwalają Boga i głoszą chwałę Jego królestwa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Deesis

Badacze kultury średniowiecznej mają wątpliwości co do kwestii źródeł *Bogurodzicy*. Niektórzy z nich uważają, że pieśń odwołuje się do ikonograficznego motywu *deesis*.

Definicja: deesis (gr. „modlitwa, prośba”)

motyw charakterystyczny dla średniowiecznej ikonografii chrześcijańskiej (na Wschodzie stał się popularny już w VI wieku); przedstawia zazwyczaj trzy osoby: w centrum znajduje się Chrystus jako [Pantokrator](#), z jednej jego strony stoi Maryja,

z drugiej Jan Chrzciciel; niekiedy tej trójce towarzyszą inne postaci: aniołowie, apostołowie, święci

Deesis z dwunastoma wielkimi świętami Kościoła, 1540-1549

Źródło: a. nn., Chazen Museum of Art, licencja: CC 0 1.0.

Ćwiczenie 14

Wymień podobieństwa między obrazem *Deesis z dwunastoma wielkimi świętami Kościoła* a tekstem *Bogurodzicy*.

Kształt artystyczny *Bogurodzicy*

Bogurodzica spełnia ogólne zasady poetyki utworów literackich pisanych w średniowieczu. Jest **wierszem średniowiecznym**, czyli najstarszym systemem

wersyfikacyjnym w poezji polskiej. Jego cechy to:

- asylabiczność (czyli nieregularna liczba sylab w poszczególnych wersach),
- rymy zewnętrzne (a czasem też – wewnętrzne),
- wers intonacyjno-zdaniowy, tzn. taki, w którym każdy wers jest osobnym zdaniem lub samodzielną składniowo częścią zdania; oznacza to, że nie stosuje się przerzutni.

Ćwiczenie 15

Korzystając z podanych powyżej cech wiersza średniowiecznego, uzupełnij tabelę. Do podanych informacji dopasuj właściwe odpowiedzi.

Liczba sylab w poszczególnych wersach	Układ rymów	Występowanie przerzutni	Zasada kontrastu

rymy parzyste układają się w schemat aabb

wersy liczą po 8 sylab, w jednym zawiera się ich 9

druga strofa jest znacznie krótsza niż pierwsza

pierwszy wers – 16, drugi wers – 17 sylab, trzeci wers – 6, czwarty wers – 4

wewnętrzne: Bogurodzica – dziewica, Syna – Gospodzina; zewnętrzne: sławiena – zwolena

wersy odpowiadają podziałowi na zdania lub jego części

druga strofa jest znacznie dłuższa niż pierwsza; część pierwsza strofy początkowej to obszerna apostrofa do Maryi, a część druga to krótkie prośby

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Ważne!

Aby sprawdzić, jak anonimowy autor *Bogurodzicy* „zbudował” swój utwór, należy:

a) podzielić strofę na grupy sylab tworzących słowa lub zwroty i wyrażenia:

Bogurodzica	dziewica,	Bogiem sławiena	Maryja,
5	3	5	3
U twego Syna	Gospodzina	matko zwolena,	Maryja!
5	4	5	3
Zyszczy nam,	spu[ś]ci nam		
3	3		

b) przypomnieć sobie, jaki był układ rymów w poszczególnych wersach.

Bogurodzica → dziewica, Bogiem sławiena ↓ Maryja, ↓
U twego Syna → Gospodzina matko zwolena, Maryja!
Zyszczy nam, → spu[ś]ci nam

c) Po sprawdzeniu układu sylab i rymów można dostrzec trzy podstawowe zasady, które decydują o kształcie pieśni. Były one w wiekach XI–XIII zalecane przy tworzeniu dzieła literackiego.

– dwójkowość, – kontrast, – podobieństwo.

Ćwiczenie 16

Na podstawie pierwszej strofy *Bogurodzicy* dopasuj do poniższych pól zdania opisujące zasadę dwójkowości i podobieństwa.

Dwójkowość

Dwa razy użyte imię Maryja.

Wersy pierwszy i drugi są bardzo podobne, gdyż mają niemal tyle samo sylab i kończą się imieniem Matki Bożej.

Podobieństwo

Znaczenie próśb w ostatnim wersie tej strofy jest bliskie synonimicznemu.

Obie prośby (zyszczy, spuści) składają się z dwóch sylab.

Dwa układy rymów (poziomy i pionowy).

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 17

Wyjaśnij, co wynika z tego, że zachowana jest zasada dwójkowości i podobieństwa.

Bogurodzica to utwór zachowujący chrześcijańskie dogmaty, zgodny z zasadami teocentryzmu, a przy tym wręcz kunsztowny. Powstał w kręgu światłych osób, obeznanych z teologią i ówczesną kulturą.

Ćwiczenie 18

Wyjaśnij, jakiego środka stylistycznego użył autor w następujących wyrażeniach: „Bogurodzica Dziewica”, „U Twego Syna Gospodzina” i jaka jest jego funkcja.

Polecenie 2

Wyszukaj w dowolnych źródłach i podaj przykłady średniowiecznych przedstawień ikonograficznych, które ukazują Matkę Boską i jej Syna.

Polecenie 3

Na podstawie podanych informacji w temacie lekcji ułóż krzyżówkę, której rozwiązaniem będzie „Bogurodzica”. Zredaguj hasła wraz z pytaniami.

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Zadaniowo

Polecenie 4

Napisz wypowiedź argumentacyjną na temat: „*Bogurodzica* – najstarszy zabytek języka polskiego”.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.